

Egyházasfaluban született, Sopron vármegyében, 1916. október 18-án. Édesapja meghalt, még mielőtt ő, a hetedik gyerek, megszületett volna. Mire iskolába kezdett járni, a falu egyetlen, kéttantermes iskolájába, az országhatár is közelebb jött hozzá, a falutól alig néhány kilométerre húzták meg Ausztria határát.

A tehetséges kisgyerekekre az iskolát látogató plébános figyelt fel, az ő segítségével került Budapestre, távoli rokonokhoz, gazdag nevelőszülőkhöz. Tízéves korában beírták az óbudai Árpád Reálgimnáziumba, ahol hamarosan kitűnt matematikából és fizikából. A Faragó Andor által újra indított Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapokat mégsem az iskolában adták a kezébe, hanem nevelőapjától kapta, aki a Ganz gyár jőnévű mérnöke, Kandó Kálmán munkatársa volt. Akkor már egyik bátyja is vele lakott a nevelőszülőknél, s a két testvér egymással versengve oldotta meg a kitűzött feladatokat, s küldte be a megoldásokat Faragó Andor lakására – ott volt akkor a „szerkesztőség”. Faragó Andor vezette be, hogy évente egyszer a legjobb megoldók fényképeit is közli az újság, így került a 15 éves Kari gyerek portréja is az 1931. évi összeállításba.

Érettségi után két egyetemet végzett el párhuzamosan – anélkül, hogy erről bármelyik helyen tudtak volna: Pécsen jogi diplomát szerzett, Budapesten pedig villamosmérnököt. A műszaki egyetemen akkoriban jött létre – az Egyesült Izzó anyagi támogatásával – a Bay Zoltán vezette atomfizika tanszék. Nemsokára Simonyi Károly is itt dolgozott.

Kitört a második világháború. A Bay-csoport honvédelmi minisztériumi megbízással a radar hazai kifejlesztésén dolgozott. Semmi együttműködés senkivel – mindent maguknak kellett kitalálniuk. Bay Zoltán a csoportba több zsidó mérnököt és szakmunkást is bevett, sokuk életét mentette meg így. A háború végén már ez se működött: volt, akinek bujkálnia kellett, volt akit azonnal kivittek a frontra. Simonyi rövidesen amerikai, majd szovjet hadifogságba került, ahol 40 kilóra lefogyott, de megtanult oroszul.

Amikor hazakerült, bekapcsolódott a Bay Zoltán vezette Hold-radar kísérletbe, majd megpályázta s elnyerte a soproni egyetem fizika-elektrotechnika tanszékét. (Később a tanszéket kettéosztották, Simonyi az elektrotechnikát kapta meg. . .) Itt tervezte meg azt a van de Graaff rendszerű 1 MeV-es részecskegyorsítót, amelyért 1952-ben Kossuth-díjat kapott. Ezt a soproni gyorsítót alig hogy felépítették, már le is szerelték s felvitték Budapestre. A Központi Fizikai Kutatóintézetben állították fel újra, alapkutatásokat végeztek vele. Simonyi Károly az Intézet egyik igazgatóhelyettese lett.

1956-ban megválasztották a KFKI forradalmi bizottsága elnökének. A forradalom leverése után csakhamar „megfagyott körülmötte a levegő”. Önként távozott, majd 1970-ben kiderült, hogy a BME-n se tarthatja meg tanszékét. Akkor már tudni lehetett, hogy idősebbik fia, aki nyugati egyetemeken tanult, nem fog visszatérni Magyarországra. (Ő az a Charles Simonyi, aki ma a Microsoft egyik vezető szakembere az Egyesült Államokban.)

Állami feladatként megkapta az országos fizika-felvételi bizottság elnöki tisztét. Egyetemista diákjai, akik rajongtak érte, felkérték, hogy tartson számukra előadást a Várban, a BME ottani kollégiumában a fizikáról. Simonyi kultúrtörténeti háttérbe ágyazva adta elő a témát, nagy sikerrel. Még egy és még egy előadásra kérték fel az egyetemisták, s a hallgatóság soraiban mind több érdeklődő jelent meg.

1975 tavaszán már az ELTE TTK Múzeum-körúti Főépületében, a 200 fős XI. teremben tartott speciális előadást „A fizika kultúrtörténete” címmel. A siker nem maradt el, még a fal mellett is álltak. Átjöttek a mérnökhallgatók, de eljött sok aktív fizikatanár is a budapesti gimnáziumokból. Három sikeres félév után, 1976 nyarán Simonyi hozzáfogott „A fizika kultúrtörténete” megírásához. Először 1978-ban jelent meg a könyv, azután 1981-ben, 1986-ban (mindig át- meg átdolgozva), és jöttek a német nyelvű átdolgozások. Az 1952-es Kossuth-díjat *a fizikai kutatások szempontjából nagy jelentőségű gyorsító berendezés hazai eszközökkel való megépítéséért, 1985-ben követte az Állami díj nemzetközileg is elismert tankönyv- és szakírói tevékenységéért, különösen „A fizika kultúrtörténete” című művéért, valamint kiemelkedő pedagógiai munkásságáért.*

Ezen a helyen érdemes megemlíteni, hogy a könyvbe bekerült az akkor legfrissebb felvételi feladatsor is fizikából. Így beszélt erről 1979-ben Simonyi Károly:

„Végül egy félreértést szeretnék eloszlatni. Könyvemben szerepel egy 1976-os egyetemi felvételi feladatlap fényképe; nagy piros számokkal ráírtuk a fizikafeladatokra azokat az éveket, amikor már ismertek voltak az adott feladat megoldásához szükséges törvényszerűségek. Kiderült, hogy 1690-ben egy művelt ifjú már bejuthatott volna a mai fizikus szakra, vagy a műegyetemre (legalábbis az írásbeli alapján.) Ez azután úgy terjedt tovább, hogy Rákóczinak egy tűzér hadnagya – aki bizonyosan művelt fiatalember volt – bejuthatott volna egyetemünkre! Ez magyarul azt jelenti, hogy felvételi rendszerünk elavult, ősi példákat adunk fel, nem haladunk a korrallal. Sokan azt gondolhatnák, kipellengéreztem, jól megsértettem a feladatok készítőit. Nem ez volt a célom, hiszen akkor a felvételi feladatokat kitűző bizottság elnöke éppen én voltam. Nem állt szándékomban bizonygatni, hogy rossz a felvételi rendszerünk – persze azt sem állítom, hogy jó. Inkább azt akartam kifejezni, hogy az alapösszefüggések fejlődési üteme nem gyors, rájuk nem vonatkozik az információrobbanás. Ahogyan haladunk előre, az igazi alapok nem bonyolódnak.” (Staar Gyula: De mi az igazság. . . Beszélgetések Simonyi Károllyal. Közlöny- és Lapkiadó, Budapest, 1996.)

A 90-es években Simonyi Károly teljesen visszavonult minden nyilvános szerepléstől – irtózott az ünnepléstől, s romló egészségi állapotára is joggal hivatkozhatott. Akiknek szerencséjük volt őt otthonában meglátogatniuk, élvezték csillogó szellemét, mély humanizmusát, most fájdalommal és keserűen veszik tudomásul az élet konok rendjét s a ténnyt: 2001. október 9-én Simonyi Károly örökre itt hagyott bennünket. Velünk marad azonban a professzor sok-sok írása, könyve, köztük „A fizika kultúrtörténete”, s az elkezdett, de már be nem fejezett folytatás: „A magyar fizika kultúrtörténete”.

Emlékezetünkben megőrizzük Simonyi Károlyt, a Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok egykori megoldójából

lett humanista tudóst, a 20. század egyik utolsó polihisztorát.

Radnai Gyula